

Bijlage 3.1 Checklists leerkrachtvaardigheden

Hoofdstuk 3 (Goed Onderwijs) bevat informatie over het ideale onderwijs, de ideale school en de ideale leerkracht. Daardoor kan het overkomen als irreëel, moeilijk of niet haalbaar in de dagelijkse praktijk. Dat is niet de bedoeling. *Gebruik de informatie uit dit hoofdstuk vooral als kader voor reflectie en feedback: Wat spreekt me aan? Wat doe ik hiervan al? Wat kan ik nog beter doen en hoe? Wat is bruikbaar - nu of in de toekomst - voor mij en ons team?* Thema's uit hoofdstuk 3 zijn als checklists samengevat in deze bijlage. De checklists zijn te benutten bij les- of groepsobservaties, besprekingen en consultaties. Ze zijn ook te benutten als inspiratiebron bij het ontwerpen van eigen checklists: waar hechten wij als team waarde aan? Maak gezamenlijk de vertaling van wenselijk naar haalbaar: wat spreekt ons aan en hoe maken we dat haalbaar?

Ook al is een strict onderscheid niet te maken omdat de vaardigheden nauw samenhangen, voor de overzichtelijkheid is er in deze bijlage de volgende indeling:

1. Werkconcept en grondhouding
2. Klassenmanagement
3. Instructie en begeleiding
4. Motiveren van leerlingen
5. Verbinden van visie op school- en klassenniveau

1. Werkconcept en grondhouding

1a. Werkconcept. De leerkracht denkt na over:

- de pedagogische opdracht van de school en haar eigen rol hierbij
- de beelden die zij van leerlingen (en hun ouders) heeft en de consequenties hiervan voor haar functioneren
- over de verschillende verwachtingen die zij van leerlingen heeft
- hoe ze succes en falen van leerlingen verklaart
- haar pedagogische relatie met leerlingen
- haar gedrag: hoe authentiek is het?
- loyaliteiten van leerlingen t.o.v. hun ouders, familie, vrienden.
- de manier waarop ze haar vak bijhoudt en de ondersteuning die ze daarbij nodig heeft
- haar beroep en professionaliteit

1b. Leerkracht-leerling-relatie. De leerkracht:

- laat leerlingen merken dat zij er voor hen is, hen ook werkelijk ziet
- investeert in positieve relaties met leerlingen
- is een professional met gezag; ze houdt voldoende afstand en bewaakt de eigen grenzen

- is congruent in haar verbale en non-verbale gedrag
- is empathisch, geduldig, positief en betrokken
- laat merken dat ze vertrouwen heeft in de mogelijkheden van alle leerlingen
- laat merken dat zij hoge maar realistische verwachtingen van alle leerlingen heeft
- toont belangstelling voor het schoolwerk, de vrije tijdsbesteding en achtergrond van leerlingen
- bevordert dat leerlingen samenwerken en elkaar ondersteunen
- is een rolmodel, zij laat bewust voorbeeldgedrag zien
- komt afspraken met leerlingen na
- toont zich respectvol over de achtergrond en thuissituatie van leerlingen
- gaat professioneel om met vertrouwelijke informatie over leerlingen en hun thuissituatie
- houdt rekening met verschillen in behoefte aan veiligheid en acceptatie
- beschouwt problemen van een leerling als onmacht en nog te oefenen vaardigheden
- laat leerlingen merken dat zij hen als persoon accepteert maar dat ze bepaald gedrag niet toestaat
- stelt niet alleen grenzen aan gedrag, maar geeft ook aanwijzingen voor beter gedrag
- herkent haar eigen aandeel in relaties met leerlingen en handelt hiernaar

1c. Interacties met leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben. De leerkracht:

- geeft hen voldoende tijd om na te denken en een antwoord te geven
- zorgt ervoor dat zij om hulp vragen en antwoorden op hun vragen krijgen
- geeft hen de gelegenheid om zelf te reageren op vragen of opmerkingen en geeft hen daartoe adequate aanwijzingen
- stelt reële eisen, geeft realistische informatie over wat wel of niet goed lukt (welke vaardigheden oefening behoeven); zij biedt daarbij steeds perspectief
- besteedt aandacht aan wat goed gaat met leren en gedrag
- geeft frequent en adequaat feedback op leerresultaten, werkhouding en sociaal-emotioneel functioneren
- zorgt ervoor dat zij veel en kwalitatief sterke interactieve momenten heeft met hen
- geeft hen regelmatig beurten, stelt hen vragen die ze kunnen beantwoorden
- groepeerd waar nodig deze leerlingen, zodat zij hen gerichtere aandacht kan geven
- let op haar non-verbale communicatie (lachen, oogcontact)
- gaat na of alle leerlingen voldoende positieve aandacht en steun van haar krijgen

1d. Heldere regels en afspraken over gedrag. De leerkracht:

- geeft haar verwachtingen aan ten aanzien van gewenst gedrag helder weer (wat zien en horen we dan?)
- maakt in overleg met leerlingen concrete afspraken over zaken als

- het binnenkomen en verlaten van de klas, gebruik van mobiele telefoons, tablets en andere apparatuur
- het gebruik van werkplekken en materialen, zoals computer en rekenmachine
- hulp vragen aan de leerkracht en de begeleiding tijdens het werken
- het inleveren van het werk
- wat te doen als het werk klaar is
- maakt helder wat haar grenzen zijn, evenals de consequenties bij overtreding

1e. Interactie met leerlingen en omgang met ongewenst gedrag. De leerkracht:

- zorgt voor een rustige en plezierige werksfeer in de klas
- bevordert dat leerlingen bezig zijn met hun taak, geconcentreerd werken
- stimuleert dat leerlingen productief zijn en veel lesstof verwerken
- zorgt ervoor dat leerlingen samenwerken, elkaar helpen en zaken uitleggen, zonder de andere leerlingen te storen
- overziet regelmatig de klas, zij heeft regelmatig oogcontact met leerlingen
- hanteert de gedragsregels consistent en is daarin voorspelbaar
- geeft concreet aan hoe leerlingen hun gedrag kunnen verbeteren
- prijst en belooft het gewenste gedrag zodra het zich voordoet, werkt zo nodig met een gedragscontract
- gebruikt humor of maakt een afleidende opmerking om spanning te verminderen
- spreekt bij ongewenst gedrag de leerling individueel en fluisterend aan (niet hardop klassikaal), zij laat de groep niet ‘meegenieten’
- complimenten op gedrag geeft ze zoveel mogelijk hardop klassikaal

1f. Voorkomen van en omgaan met gedragsproblematiek¹. De leerkracht:

- is in staat om gedragsproblemen voor te zijn, zij is proactief, werkt preventief en heeft daarbij oog voor de belangen van alle leerlingen in haar groep
- is zich bewust van haar eigen opvattingen en overtuigingen over (het ontstaan van) probleemgedrag en probleemsituaties.
- heeft inzicht in haar eigen, intuïtieve reacties op ‘moeilijk gedrag’. Dit geldt ook voor haar reacties op ouders van leerlingen met ‘moeilijk gedrag’.
- kan probleemgedrag en -situaties analyseren, inclusief groepsprocessen, zij gaat daarbij ook na welke rol ze zelf, collega’s en de school spelen bij het voorkomen, ontstaan en voortbestaan ervan
- gaat na hoe de leerling probleemsituaties op school en thuis beleeft en hoe de leerling deze interpreteert in relatie tot zijn toekomstperspectief
- benut in haar aanpak mogelijkheden, kansen en positieve aspecten van leerlingen en hun ouders

¹ Van der Wolf & Van Beukering (2009, p. 217).

- organiseert feedback over haar interacties met leerlingen en hun ouders, ze reflecteert op haar denken en doen, samen met collega's, schoolleiding, interne en externe begeleiders
- verdiept zich in recente literatuur over de achtergronden van probleemgedrag en de effecten van interventies (via studie, bijscholing, begeleiding, coaching, intervisie en supervisie) en benut deze kennis in haar handelen.

2. Klassenmanagement

2a. Anticiperen, structureren, timen, leertijd en goede routines. De leerkracht:

- stelt duidelijke doelen en geeft helder aan wat zij verwacht van het werken in de klas en de omgang met elkaar
- hanteert een heldere structuur gedurende de les en de week, met duidelijke markeringspunten
- is alert, anticipeert op situaties
- observeert de leerlingen continu en reageert adequaat
- organiseert de zelfstandig uit te voeren opdrachten goed, kan leeractiviteiten timen en faseren, ook tijdens het opruimen en de overgangen tussen activiteiten en pauzes
- is punctueel, begint en eindigt op tijd
- houdt zich zelf en de leerlingen aan gemaakte afspraken
- zorgt voor actieve en effectieve leertijd voor alle leerlingen
- zorgt voor goede routines in de klas en betreft de leerlingen hierbij.

2b. Materiaal en ruimte, inrichting van het lokaal/ de werkruimte. De leerkracht:

- creëert een leeromgeving die de ontwikkeling van leerlingen stimuleert en ondersteunt
- zorgt voor een ordelijke inrichting van de ruimte; de ruimte is zo ingericht dat wisseling van activiteiten snel plaats kan vinden, er is hierbij voldoende 'loopruimte'
- kan de verschillende lesactiviteiten goed overzien, kan alle leerlingen zien
- de leerlingen kunnen de leerkracht en het bord goed zien
- de materialen, computerprogramma's, hulpmiddelen zijn:
 - aantrekkelijk en geschikt voor het te bereiken doel
 - beschikbaar en toegankelijk, leerlingen weten hoe ermee te werken.

2c. Individuele verwerking en lesverloop. De leerkracht:

- loopt tijdens de verwerking door de klas
- houdt het contact met individuele leerlingen zo kort mogelijk
- stimuleert dat leerlingen elkaar helpen en van en met elkaar leren
- verdeelt de lesactiviteit in overzichtelijke blokken

- praat zacht tegen individuele leerlingen, zodat zij de andere leerlingen niet afleidt

3. Instructie en begeleiding

3a. Instructie. De leerkracht:

- heeft de les goed voorbereid
- houdt rekening met voorgaande leservaringen, zij sluit aan bij de voorkennis van leerlingen en activeert deze
- gebruikt kernbegrippen als kapstok voor de structurering van de les
- bespreekt de doelen met de leerlingen: in deze les leren we ...; na deze les weten/kunnen jullie ...
- verwoordt haar hoge verwachtingen
- benut de ervaringen en interesses van leerlingen
- bouwt de les stapsgewijs op met verbanden (zoals oorzaak en gevolg, middel en doel) en concrete voorbeelden
- geeft een duidelijke instructie, zo goed mogelijk afgestemd op de onderwijsbehoeften van de leerlingen
- bespreekt het werk en de activiteiten met leerlingen
- geeft regelmatig een samenvatting of laat deze geven door een leerling
- fungeert als model bij het aanleren van oplossingsstrategieën
- heeft tijdens de instructie veel interactie met leerlingen
- houdt de leerlingen actief bij de les, zij zorgt ervoor dat elke leerling op een actieve en betrokken manier aan het leren is
- gebruikt de instructietijd efficiënt
- controleert steeds of de leerlingen haar les volgen en of ze de nieuwe lesstof begrijpen
- formuleert eerst de vraag/opdracht en geeft daarna pas de beurt
- leert de leerlingen adequaat aantekeningen en goede samenvattingen te maken, zowel mondeling als schriftelijk en visueel met en een woordweb of mindmap
- bevordert dat leerlingen de onderwijsinhouden als zinvol en betekenisvol ervaren
- kent verschillende didactische en coöperatieve werkvormen en past deze toe, afgestemd op de behoeften van de leerlingen
- zorgt ervoor dat de werkvormen doelgericht zijn en voldoende uitdaging bieden

3b. Kennis van leerlijnen. De leerkracht:

- heeft kennis van het curriculum, zoals leerlijnen, mijlpalen, cruciale leermomenten e.d.
- volgt haar lesplanning of wijkt er beargumenteerd van af
- varieert met instructie en verwerking, ze baseert zich daarbij op de leerlijn die aan de methode ten grondslag ligt
- bevordert samenhang tussen de onderwijsinhouden van verschillende vakken

3c. Onderwijstijd en leertijd. De leerkracht:

- bevordert dat leerlingen hun tijd zo goed mogelijk besteden aan activiteiten (effectieve leertijd)
- differentieert in tempo en instructie- en leertijd, afgestemd op de leerlingen
- breidt de instructietijd uit voor de leerlingen die extra begeleiding nodig hebben
- verkort de instructietijd voor de begaafde leerlingen, zij mogen aan het werk zodra ze het begrijpen

3d. Zelfstandigheid en zelfsturing. De leerkracht:

- stimuleert initiatief en eigen verantwoordelijkheid
- daagt leerlingen uit zichzelf doelen te stellen en daar gericht naartoe te werken
- daagt leerlingen uit tot meedenken en meebeslissen
- bevordert dat leerlingen successen aan zichzelf toeschrijven
- leert leerlingen hoe ze hun eigen feedback kunnen 'organiseren'
- geeft leerlingen ruimte om eigen opvattingen, ervaringen en ideeën in te brengen
- bevordert dat leerlingen elkaar ruimte bieden voor hun eigen inbreng
- bevordert dat leerlingen verantwoordelijk zijn voor hun eigen gedrag
- bevordert dat leerlingen verantwoordelijkheid dragen voor elkaar
- bevordert dat leerlingen zelfstandig problemen oplossen
- bevordert de sociale vaardigheden en weerbaarheid van leerlingen
- houdt rekening met verschillen tussen leerlingen wat betreft zelfstandigheid en hun mogelijkheden tot het dragen van verantwoordelijkheid
- leert leerlingen hoe ze zelfstandig hun werk kunnen aanpakken en zelfsturend kunnen zijn

3e. Feedback. De leerkracht:

- geeft regelmatig effectieve feedback waarbij de leerling antwoord krijgt op drie vragen: (1) waar werk ik naartoe, wat is precies het doel?; (2) hoe doe ik het tot nu toe, ben ik dichtbij of veraf van het doel? (3) hoe nu verder, wat kan ik doen om dichterbij het doel te komen?
- richt haar feedback op de taak (product/resultaat/gedrag), het proces (inzet/strategie, aanpak), de zelfregulatie (zelfstandigheid, zelfsturing, zelfmanagement) en de persoon van de leerling (evaluerende, prijzende opmerkingen). Het gaat steeds om de combinatie.
- benoemt de inzet van de leerling ("hard gewerkt") en het effect ervan ("en daarom is het gelukt"). Haar boodschap: hoe meer inspanning, hoe meer succes.
- geeft feedback waarbij zij de leerling met zichzelf vergelijkt en niet alleen met klasgenoten
- geeft geloofwaardige feedback: het is spontaan, gevarieerd en passend bij het gedrag van de leerling (zoals waardering voor de inzet of het succes op een voor deze leerling moeilijke opdracht)

- zorgt ervoor dat alle leerlingen een beurt krijgen, zij stelt hen vragen die ze kunnen beantwoorden en geeft ze de tijd om antwoord te geven
- laat leerlingen zich voorbereiden op een beurt of een opdracht voor de klas
- uit vertrouwen in de leerlingen met opmerkingen als “dit kunnen jullie vast en zeker” en “dit hebben we al eens gedaan en toen ging het goed”
- laat leerlingen weten dat hun werk wordt nagekeken en geeft aan wanneer, waarop en hoe zij het werk zal beoordelen
- geeft gerichte en tijdige feedback op school- en huiswerk

3f. Vroegtijdige signalering en doelgericht werken. De leerkracht:

- volgt systematisch de vorderingen van leerlingen, observeert het (werk)gedrag, bekijkt het leerlingenwerk, voert gesprekken met hen en signaleert eventuele stagnaties tijdig
- analyseert, samen met collega's, onderwijsleer- en groepsprocessen en problemen die zich daarin voordoen; zij analyseert ook haar eigen rol daarbij
- vraagt leerlingen mee te denken bij de analyse en bij het zoeken naar oplossingen
- vertaalt, waar wenselijk en mogelijk, hun ideeën in een planmatige aanpak
- voert de plannen uit, evalueert deze en beslist op grond daarvan over de voortgang
- leert de leerlingen hun vorderingen zelf (ook) bij te houden
- analyseert leerprocessen en stelt op basis hiervan haar onderwijs doelgericht bij
- stemt de opdrachten af op wat leerlingen kunnen, hun leerstijl, talenten, interesses en sterke kanten
- bevordert dat alle leerlingen in hun eigen tempo (enkelen, met een passende leerroute) aan de doelen werken
- heeft de regie over de instructie en begeleiding van de leerlingen die extra ondersteuning buiten de klas krijgen
- evalueert de doelen van de les samen met de leerlingen. Zijn ze bereikt of nog niet? Hoe kunnen we ze alsnog bereiken?
- hanteert flexibele (kortdurende) groepeeringsvormen, afhankelijk van het te bereiken doel kiest zij de meest geschikte differentiatievorm: heterogene (sub)groep, homogene (sub)groep of individueel werken
- let erop dat zwakke leerlingen niet langdurig in homogeen samengestelde groepen zitten
- let erop dat begaafde leerlingen niet langdurig in heterogeen samengestelde groepen zitten

4. Motiveren van leerlingen. De leerkracht:

- toont vertrouwen in de capaciteiten en groei van haar leerlingen
- beschouwt de leerling als partner in het leerproces
- stimuleert initiatief en eigen verantwoordelijkheid
- zorgt voor een goede match tussen uitdaging en ervaren bekwaamheden.
- daagt leerlingen uit

- laat een leerling zijn prestaties met zichzelf vergelijken
- bevordert positieve attributies bij leerlingen t.a.v. succes en falen
- bevordert dat leerlingen successen aan zichzelf toeschrijven

5. Niveau van klas en school

- Er is een gemeenschappelijke visie op de school als onderwijs- en opvoedingsgemeenschap
- Deze visie komt tot zijn recht in de onderwijs- en ondersteuningsroute van de school
- De schoolvisie is concreet zichtbaar in de dagelijkse onderwijspraktijk tijdens het werken in de klas
- De schoolleiding maakt bewust keuzes bij verbeteringen van het onderwijs en de ondersteuning, ze bewaakt de samenhang en stelt prioriteiten (voorkomt 'projectitis')
- Er zijn standaarden voor de onderwijs- en ondersteuningspraktijk
- De school streeft duidelijke doelen na voor alle leerlingen (tenminste minimumdoelen) en leerkrachtenvertalen die in hun handelen in de klas
- De leerkracht weet wanneer leerlingen extra begeleiding nodig hebben en handelt daar naar
- In het team zijn afspraken gemaakt over de uitbreiding of verkorting van de instructie- en oefentijd (meer handen in de klas, verrijkingsopdrachten)
- Er is sprake van monitoring van resultaten en processen en de borging ervan
- Het team werkt opbrengstgericht op het niveau van leerlingen, groepen, bouwen en de school.
- De schoolleiding maakt de ondersteuningsbehoeften van teamleden bespreekbaar en trekt er consequenties uit voor het professionaliseringsbeleid
- De school fungeert als een lerende organisatie: leerkrachten werken voortdurend aan hun professionele ontwikkeling, individueel en met elkaar
- Collega's leren van en met elkaar, er is daarbij ruimte voor stralend én balend leren.
- De schoolleiding bevordert een goed pedagogisch klimaat in de school en de klassen
- De schoolleider is een rolmodel voor collega's
- De schoolleiding stimuleert en ondersteunt het team bij kwaliteitsverbetering op alle niveaus
- Bij vernieuwingen bewaakt de schoolleiding de gestelde doelen en borgt datgene wat bereikt is, zij houdt de vernieuwing 'levend' (en voorkomt verwateren)
- Er is sprake van integrale kwaliteitszorg, de school gaat voortdurend en systematisch na of zij de gestelde doelen ook daadwerkelijk bereikt